

НЕЗАЛЕЖНА МЕДІЙНА РАДА

Висновок № 16

**щодо трансляції програми «Слідами грантоїдів: спеціальний репортаж» телеканалом
«Україна»**

м. Київ

«27» червня 2017 р.

I. Обставини справи

1. 6 червня 2017 року до Незалежної медійної ради надійшло звернення від ГО «Центр протидії корупції» (лист № 17_0531_417_ЦПК від 31.05.2017) із проханням надати незалежний експертний висновок щодо можливих порушень телеканалом «Україна» та його працівниками законодавства України, міжнародного права, міжнародних стандартів із питань діяльності ЗМІ та журналістської етики провідних міжурядових та неурядових організацій під час підготовки та випуску в ефір програми «Слідами грантоїдів: спеціальний репортаж».

2. 8 червня 2017 року Незалежна медійна рада, відповідно до пункту 12 Положення про Незалежну медійну раду, визнала звернення в цій справі прийнятним з огляду на факт трансляції передачі на одному з найрейтинговіших телеканалів України, а також посилення тиску на громадських діячів, що діють у сфері протидії корупції протягом останніх місяців.

3. Програма «Слідами грантоїдів: спеціальний репортаж» присвячена низці народних депутатів та громадських діячів, які стали відомими в публічному просторі завдяки своїй участі в антикорупційній діяльності. Так, героями передачі є Сергій Лещенко, Світлана Заліщук, Мустафа Найєм, Єгор Соболев та Віталій Шабунін. На початку передачі стверджується, що всі ці діячі, які стали депутатами, «несподівано почали жити у розкоші» (00:38–00:42). Протягом передачі загальну інформацію про людей подають у формі досьє, характерного для кримінальних хронік або ж передач, пов'язаних зі злочинністю (наприклад, див. 06:30–06:56).

4. На початку репортажу автори дають підводку щодо прийняття закону, який виключив вимогу щодо електронного декларування майна нижчими військовими чинами, а натомість зобов'язав декларувати свої статки представників неурядових організацій, які займаються антикорупційною діяльністю та при цьому фінансуються коштом іноземних донорів. Зокрема, після думок таких експертів, як Олексій Шевчук (адвокат), Максим Гольдарб (голова ГО «Публічний аудит»), Василь Німченко («заслужений юрист України» та народний депутат), Вікторія Сюмар (народний депутат), подається цитата Віталія Шабуніна щодо необхідності для

всіх контрагентів відповідних громадських організацій подавати декларації, включно з прибиральницями (див. 05:55). Після цього наведено антитезу пана Гольдарба, що стосується непідлягання прибиральниць законодавству про е-декларування.

5. У передачі наводиться низка фактів про героїв передачі, що подаються у вищезгаданому форматі досьє. Так, у досьє на пана Шабуніна згадано «звинувачення в березні 2016 року в махінаціях з \$200 000, отриманих від США на реформування Генеральної прокуратури» (06:47–06:57). Після цього у проміжку 07:01–07:20 лунає така інформація: «Стоитъ вспомнить, что возглавляемый Шабуниним “Центр противодействия коррупции” был одной из структур, в которой пропадали американские деньги на реформу прокуратуры. Но отечественные антикоррупционные органы предпочитают закрывать глаза на “художества” Шабунина и компании» (цитата з онлайн-видання «Прокурорская правда»). Після цього й перерахування джерел фінансування ГО «Центр протидії корупції» у передачу додано синхрон Олега Рибачука, який пояснює, що таке «грантоїдство» (07:52–08:03), фразу Романа Скрипіна з передачі «Право на владу» про те, що з декларації Шабуніна випливає, нібито «боротьба з корупцією — це підприємницька діяльність» (08:38–08:43). Самі ж автори передачі «досліджують» його декларацію та їдуть до його будинку в передмісті Києва. У показаному відео також лунає фраза: «Це вам Лещенко заняв гроші на будинок?» (09:59–10:03).

6. Далі в репортажі розповідають історію придбання квартири Сергієм Лещенком, народним депутатом України, а в минулому — журналістом «Української правди». Відтворюються деталі його «походу» до центрального відділення «Сбербанка России» та його віп-зали. Журналісти приїхали до будинку на вулиці Івана Франка, де було придбано відповідну квартиру, і спробували розпитати місцевих працівників, чи бачили вони там Сергія Лещенка.

7. Наступним героєм програми є «вправний освоювач іноземних грантів» Єгор Соболев (11:50–11:51), що «також фігурував у скандалі з нерухомістю». Згадують про його російське коріння, а також про те, що земельна ділянка була задекларована у 2013 році, а за інформацією з кадастру її мало б бути придбано в 2015 році; витягів у сюжеті не наводять. Єгор Соболев запускає журналістів на присадибну ділянку, а потім і до самого будинку, також пояснюючи, як саме він їздить за кордон на різноманітні конференції.

8. Після частини сюжету про Єгора Соболева Максим Гольдарб закликає «взвешивать не их [антикорупціонерів] базар, а результат» (15:42–15:45). Після цієї фрази показують дослідження ЕУ, за яким Україна перебуває на першому місці за рівнем корупції у світі. При цьому методологію рейтингу та його охоплення повноцінно не вказано. А тим часом спираючись на цей факт пан Гольдарб доходить висновку, що громадські організації в цій сфері не домагаються своїх статутних цілей та не є ефективними. Далі він же стверджує, що «не секрет, что эти конкурсы проводятся уже под конкретно определённых грантоедов, под конкретную организацию. Она уже заранее выиграла» (16:39–16:46). Далі слідує фраза з уже згаданого видання «Прокурорская правда» про те, що «антикоррупционные организации в нашей стране стали продолжением коррупции» (16:55).

9. Автори сюжету знову повертаються до квартири Лещенка, а також до пояснень депутата щодо походження коштів, на які було придбано цю квартиру. Зокрема, щодо коштів Анастасії Топольської Олексій Шевчук стверджує, що він «сьогодні рахував, що треба діджеєм працювати 24 години на добу 20 років підряд, щоби накрутити на ту квартиру» (19:39–19:49). Згадується й фейсбук-допис колишнього міністра екології Ігоря Шевченка, в якому акцентується, серед іншого, й факт подорожей пані Топольської до держави-агресора з робочою метою. Автори передачі кажуть і про необхідність робити ремонт у новопридбаній нерухомості, на що також потрібні гроші.

10. Наступною героїнею передачі є Світлана Заліщук, яку, з-поміж іншого, титрують як засновницю громадських організацій «Чесно» та «Реанімаційний пакет реформ». Також розповідають історію з купівлею нею квартири біля Майдану на вулиці Софійській. Журналісти навідуються до квартири, де, за їхніми словами, триває ремонт. Розповідають про те, що звинувачення Заліщук відкидає, бо, «мовляв, гроші на купівлю дав її цивільний чоловік, нині громадянин Швеції Мортен Енберг, голова Офісу Ради Європи в Україні» (24:37–24:44). Оскільки пана Енберга за кілька тижнів до купівлі квартири було призначено тимчасовим повіреним у Вірменії, журналісти доходять висновку, що він мав залишити значну суму коштів на купівлю квартири пані Заліщук — чого, на їхню думку, не відображено в її декларації. Так само стверджується, що за документами цю нерухомість було придбано 2014 року, а в декларації за 2013 рік її вже було відображено — та проводиться аналогія з ситуацією Єгора Соболева. Згадують і про іншу її квартиру, набуту в 2006 році «саме після закінчення державної служби в Секретаріаті Президента Ющенка і в розпал кар'єри активістки, журналістки, отримувачки грантів» (26:31–26:40).

11. Далі в передачі наводять дані з матеріалів strana.ua щодо кількості отриманих громадським сектором грантових коштів та демонструється динаміка зростання їх отримання протягом 2014–2016 років. «Регулярні валютні ін'єкції отримували лише обрані медійні обличчя та популярні недержавні ЗМІ», — так стверджують автори програми, наводячи перелік цих ЗМІ (їхні логотипи зображені на 27:36). Ідеться про те, що відповідні ЗМІ є «начебто незалежними». Також слідує цитата від пана Гольдарба стосовно того, що хоча зарплати у громадських організаціях і є «білими», але вони незіставні з середніми зарплатами у відповідних містах України.

12. Останнім героєм передачі є Мустафа Найєм. Щодо його квартирної історії автори передачі посилаються на інформацію від Андрія Дзиндзі про «просту, але красиву обробку» з квартирою, яка нібито належить його зведеному братові Дмитру Колечку й перебуває у заставі строком на 19 років — через 2000 гривень, які позичив Мустафа братові. При цьому документальних підтверджень цієї тези не наводять. Попри коментар пана Найєма про те, що він навіть не знає, де розташована ця квартира, та коментар представника ОСББ відповідного будинку (що він не бачив там Найєма жодного разу), автори сюжету роблять висновок про фактичну належність житла народному депутатові України. Із фотографії мобільного телефона невідомої особи в Раді автори сюжету, з посиланням на Дзиндзю, стверджують, що квартира орендується.

II. Регулювання

1. Конституція України

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини)

Стаття 10. Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

3. Закон України «Про телебачення і радіомовлення»:

Стаття 57. 1. Редакційний статут телерадіоорганізації містить вимоги до створення та поширення інформації.

Стаття 59. 1. Телерадіоорганізація зобов'язана:
в) поширювати об'єктивну інформацію.

Стаття 60. 1. Творчий працівник телерадіоорганізації зобов'язаний:
б) перевіряти достовірність одержаної ним інформації;
г) не допускати випадків поширення в телерадіопрограмах відомостей, які порушують права і законні інтереси громадян, принижують їх честь і гідність;

г) виконувати інші вимоги, які випливають із цього Закону і статуту телерадіоорганізації та укладеного ним з телерадіоорганізацією трудового договору.

4. Кодекс етики українського журналіста¹

6. Повага до права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події є найпершим обов'язком журналіста.

9. Факти, судження та припущення мають бути чітко відокремлені одне від одного.

10. Точки зору опонентів, в тому числі тих, хто став об'єктом журналістської критики, мають бути представлені збалансовано.

5. Резолюція ПАРЄ 1003 (1993) «Про етичні принципи журналістики»²

4. Поширення повідомлень має базуватися на принципі достовірності, що забезпечується відповідними засобами перевірки й доказів, а також на неупередженості подання, опису й розповіді. Чутки не повинні бути складовою повідомлень. Заголовки та виклад повідомлень мають відображати сутність представлених фактів і даних якомога точніше.

5. Висловлення міркувань може включати думки або коментарі стосовно загальних ідей чи зауваження відносно повідомлень, що стосуються поточних подій. Хоча міркування обов'язково є суб'єктивними, а тому не можуть і не повинні відповідати критерію вірогідності, слід вимагати, щоб міркування висловлювалися чесно й відповідно до етичних засад.

21. Отже, журналістика не повинна змінювати правдиву й неупереджену інформацію або чесні думки, використовувати їх на користь ЗМІ, намагаючись створити чи сформувані громадську думку, оскільки законність журналістики ґрунтується на ефективній повазі основоположного права громадян на інформацію як складовій поваги демократичних цінностей. Тому журналістика, пов'язана із законними розслідуваннями, обмежується достовірністю й чесністю інформації та думок і є несумісною з журналістськими кампаніями, що проводяться на підставі заздалегідь випрацюваних позицій і спеціальних інтересів.

6. Редакційний статут ЗАТ «Телерадіокомпанія Україна»

2. Основні вимоги до створення та поширення інформації

2.1. Об'єктивна, точна, неупереджена та збалансована інформація

Інформація, яка подається у передачах новин повинна бути точною, об'єктивною, неупередженою та збалансованою.

Журналіст викладає факти добросовісно, зберігаючи їх істинний зміст і не допускає спотворень.

¹ <http://www.cje.org.ua/ua/code>

² <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=16414&lang=en;>
українською: <http://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1003-1993-pro-etychni-pryntsypy-zhurnalistyky/>

переклад

Журналіст максимально використовує свої творчі здібності для того, щоб суспільство отримало достатньо матеріалу для формування точного уявлення про події.

Сюжети в передачах новин не повинні вириватись з контексту подій, якщо це може спотворити інформацію.

У передачах новин проводиться чітка межа між новинами та коментарями.

Новини повинні викладати тему з усіх сторін.

Спеціальні матеріали, основані на точці зору, власних висновках та інтерпретації подій автором, повинні чітко виділятися як такі.

2.2. Перевірка достовірності інформації, одержаної від третіх осіб

Журналіст зобов'язаний передавати лиш вивірені факти, в достовірності яких він переконався.

Інформацію потрібно піддавати перехресній перевірці.

Журналіст зобов'язаний докласти максимум зусиль для того, щоб виправити помилки та дати право на відповідь у випадку поширення інформації, яка виявилась неточною, недостовірною чи спричинила шкоду.

III. Оцінка дотримання професійних стандартів діяльності журналіста

1. Протягом трьох років, які минули після закінчення Революції гідності, значну роль у суспільно-політичних змінах держави відіграють громадські організації (та громадянське суспільство в цілому). У свою чергу, Революція гідності та вікно можливостей, що відкрилося в Україні внаслідок трагічних подій зими 2013-2014 років, стали однією з причин появи достатньо широкого поля для діяльності іноземних донорів, готових виділяти гроші на впровадження реформ в Україні.

Та водночас цей факт спричинив виправдане підвищення уваги та контролю з боку суспільства до громадських організацій у цілому, а особливо до тих, які отримують іноземну грантову допомогу для ведення антикорупційної діяльності.

2. З огляду на це в контексті сюжету і наявного публічного інтересу (хоча й почасти підігрітого політичними елітами) до інформації про організації, які є отримувачами грантової допомоги, постає питання, чи всі герої передачі належать до категорії публічних осіб та, відповідно, мають очікувати більшого обсягу та рівня критики щодо себе — й меншої межі права на повагу до приватного життя.

Щодо народних депутатів відповідь очевидна: у п. 42 рішення у справі *Lingens v Austria* Європейський суд з прав людини зазначив, що «межі допустимої критики є ширшими, коли вона стосується власне політика, а не приватної особи»³. У рішенні у справі *Von Hannover (No. 2) v Germany* Європейський суд з прав людини також наголосив на розрізненні щодо сповіщення про факти з життя публічних осіб, яке може зробити внесок до публічних дебатів

³ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57523>

у суспільстві, та повідомленні фактів із приватного життя осіб, що не виконують публічних функцій⁴.

На думку Незалежної медійної ради, **осіб, що є представниками громадських організацій, активних у публічному просторі** (зокрема таких, які часто з'являються в медійному просторі, як-от Віталій Шабунін), **варто розглядати як публічних осіб**. Тож межа допустимої критики для них є ширшою, а їхнє очікування щодо захисту права на повагу до приватного життя — нижчим.

3. Утім, попередня теза **жодним чином не звільняє медіа при підготовці критичних матеріалів, що є частиною суспільних дебатів із певного питання, від дотримання професійних стандартів журналістики**. Такий обов'язок впливає як із сутності медіа, так і з окремих норм законодавства — зокрема, обов'язку медіа поширювати об'єктивну інформацію, передбаченого Законом України «Про телебачення і радіомовлення» щодо аудіовізуальних медіа.

До того ж Велика палата Європейського суду з прав людини у п. 58 рішення у справі *Bedat v Switzerland* наголосила, що *«положення статті 10 Конвенції надають повноцінного захисту журналістам під час виконання їхніх обов'язків з висвітлення подій, що несуть значний суспільний інтерес, лише у випадку, якщо журналісти діють сумлінно, базують свої матеріали на належній фактичній основі та забезпечують надійне та чітке інформування відповідно до вимог журналістської етики»⁵.*

4. Крім того, відповідні стандарти найчастіше зафіксовані в редакційних статутах телерадіоорганізацій, які містять вимоги до створення та поширення інформації. Незалежна медійна рада у висновку *щодо запису передачі за участі Вікторії Шилової в ефірі телеканалу «Репортер» (Одеса) (№ 2 від 16 березня 2016 року)*⁶, а також у висновку *щодо випусків передач «Трафік з Кивою» від 28 лютого, 3 та 24 квітня 2016 року (№ 10 від 12 жовтня 2016 року)*⁷ наголошувала, що **редакційний статут має бути живим інструментом у роботі редакції, документом, що використовується в щоденній діяльності кожного журналіста та працівника медіа**.

5. Одними з основних професійних стандартів роботи журналіста є достовірність і точність. Саме цих стандартів слід дотримуватися, **щоби кожен факт, наведений у передачі, був перевіреним та підтвердженим належними джерелами перевірки інформації**.

Дотримання окреслених вище стандартів у передачі «Слідами грантоїдів: спеціальний репортаж» є сумнівним з огляду на низку моментів, відображених у ній. По-перше, наведене як факт твердження щодо *«звинувачення в березні 2016 року в махінаціях з \$200 000, отриманих від США на реформування Генеральної прокуратури»* та пропажі американських грошей,

⁴ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109029>

⁵ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161898>

⁶ <http://mediarada.org.ua/case/408/>

⁷ <http://mediarada.org.ua/case/vypusky-peredach-trafik-z-kyvoyu/>

виділених на реформування прокуратури, у кишенях співробітників Центру протидії корупції, не є достовірним. У публічному просторі ще в 2016 році з'явилася інформація про закриття кримінального провадження за цим фактом Генеральною Прокуратурою України з огляду відсутності складу злочину⁸.

По-друге, журналісти при підготовці сюжету досить часто спиралися на попередні скандали депутатів-антикорупціонерів, пов'язані з нерухомістю. Утім, належної перевірки згаданих фактів виконано не було. У деяких випадках у кадрі з'являються документи, однак глядачеві вони не є повноцінно зрозумілими, а отже їх показ не дає можливості сформуванню об'єктивного враження щодо наявності чи відсутності порушень. Найбільш показовою в цьому плані є історія з квартирою брата Мустафи Найема та заставою на неї: ця історія базується винятково на розповіді Андрія Дзиндзі й не дістає в сюжеті жодного, бодай побічного документального підтвердження.

По-третє, непідтвердженими є низка тез, що лунають з уст запрошених експертів передачі. Зокрема, тези Максима Гольдарба, голови ГО «Публічний аудит» (*«не секрет, що эти конкурсы проводятся уже под конкретно определённых грантоедов, под конкретную организацию. Она уже заранее выиграла»*) та Олексія Шевчука (щодо того, що він *«сьогодні рахував, що треба діджеєм працювати 24 години на добу 20 років підряд, щоби накрутити на ту квартиру»*) подаються як твердження про факти. Але далі в сюжеті вони не дістають розвитку: не наведено ані прикладів «наперед виграних» грантових конкурсів, ані підрахунків середнього рівня доходів пані Топольської та їх зіставлення з вартістю квартири в Києві.

З огляду на це Незалежна медійна рада вважає, що при трансляції передачі «Слідами грантоїдів: спеціальний репортаж» було порушено вимоги професійних стандартів діяльності журналіста — **точності й достовірності подачі інформації**, відображених, зокрема, у статті 60 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» та пунктах 2.1, 2.2 Редакційного статуту ЗАТ «Телерадіокомпанія Україна».

6. Іншим основним стандартом, яким має керуватися інформаційна журналістика, є збалансованість. Вона передбачає **надання слова всім сторонам із конфліктного питання**. Якщо можна сказати, що всім героям передачі (депутатам та панові Шабуніну) так чи інакше було надано слово, то сумнівним із погляду збалансованості видається підбір експертів та осіб, запрошених до участі у програмі шляхом надання власних коментарів. Фактично всі експерти (або ж особи, чії цитати зі ЗМІ використано при підготовці сюжету) дублюють думку журналістів та використовуються для підтвердження їхньої позиції щодо фактів, відображених у сюжеті. Єдиним «нейтральним» експертом виступає Олег Рибачук; утім, навіть його титрують не як представника громадянського суспільства, яким він нині є, а як колишнього Голову Секретаріату Президента України.

З огляду на це Незалежна медійна рада вважає, що при підготовці й трансляції цього сюжету було **порушено стандарт збалансованості подання інформації**, відбитого, зокрема,

⁸ зокрема, про це згадується за посиланням: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/04/20/7141732/>

у статті 59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» та пунктом 2.1 Редакційного статуту ЗАТ «Телерадіокомпанія Україна».

7. Окремо варто наголосити на тому, що сумнівною виглядає неупередженість авторів програми. Окрім відповідного підбору експертів, автори сюжету створюють негативний образ людей, яких вони розглядають як «грантоїдів». Такому сприйняттю сприяє низка факторів: відображення досьє на кожного героя передачі у формі, притаманній кримінальним хронікам та досьє підозрюваних у злочинах; наголошування на зв'язках із Росією деяких фігурантів передачі; постійне підкреслювання того, що герої передачі є «отримувачами грантів», «освоювачами іноземних грантів» тощо.

Хоча автори передачі начебто й подають визначення грантоїда (Олег Рибачук: *«грантоїдство — це коли ти просто використовуєш кошти донорів на те, щоб їх не корупційно, а досить грамотно юридично засвоїти, але результату не дати»*), вони не роблять спроб проаналізувати реальні досягнення героїв передачі в антикорупційній сфері.

IV. Висновки

Незалежна медійна рада вважає, що під час підготовки та випуску в ефір програми «Слідами грантоїдів: спеціальний репортаж» телеканалом «Україна» було допущено порушення стандартів точності, достовірності та збалансованості подачі інформації, відображених у статті 59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» та редакційному статуті каналу, що є неприпустимим для інформаційної журналістики.

Результати голосування: «За» — 11;

«Проти» — 0;

«Утримуюсь» — 1.

Голова Незалежної
медійної ради

Наталія Лигачова

Секретар Незалежної
медійної ради

Ігор Розкладай

Секретар Незалежної
медійної ради

Роман Головенко